

DOI: <https://doi.org/10.15407/etet2023.04.005>

УДК: 316.322.3 : 347.232.1

JEL: A2; N43, 53,73; O52; P40

**Віктор Тарасевич,
Валентина Лебедєва**

КЛАСИЧНИЙ АНТИЧНИЙ ПОЛІС: ВЛАДНА ДЕРЖАВНА ГРУПА І ОСОБЛИВОСТІ ОБМІНУ ТА ПРИВЛАСНЕННЯ ОБ'ЄКТІВ

Ця стаття продовжує цикл публікацій про універсумну еволюцію Давньогрецької субцивілізації Античної цивілізації та присвячена характеристиці будови та структури владної державної групи, особливостям обміну її сутнісних сил на сутнісні сили громадянської общини полісу, а також боротьби її акторів за привласнення централізованого надлишкового продукту і відповідних суперечностей. Становлення та розвиток полісної демократії уможливили входження у постійний склад владної державної групи представників різних соціальних кластерів та акторів різних форм привласнення об'єктів, значне ускладнення її складу та структури. Вона стає агрегованим актором змішаного суспільно-індивідуального привласнення, а складним мережевим взаємозв'язком субакторів її традиційного, соціально-економічного та функціонального акторів переважно відповідає взаємодія відповідних форм привласнення об'єктів. Роль первинної рушійної сили еволюції владної державної групи виконують суперечності її соціально-економічних субакторів, перетвореною формою яких (суперечностей) виступають суперечності функціональних субакторів. Використання потенціалу трудової теорії вартості та загальної теорії цінності дозволило визначити умови та зміст еквівалентного та нееквівалентного обміну олюдненими та предметними сутнісними силами між владною державною групою та громадянською общиною поліса, а також загальносуспільну, синерго-суспільну, владно-власницьку та експлуаторську складові централізованого, надлишкового та необхідного продукту. Незважаючи на очевидний прогрес, владній державній групі не вдалося досягти рівня складності та самоорганізації, адекватного такій громадянській общині поліса, оскільки дієвість механізмів реалізації загальносу-

Тарасевич Віктор Миколайович (viktarasevich@gmail.com), д-р екон. наук; Український державний університет науки та технологій (Дніпро). ORCID iD-0000-0002-6997-0166

Лебедєва Валентина Костянтинівна (lebtovall@gmail.com), канд. екон. наук; Український державний університет науки та технологій (Дніпро). ORCID iD-0000-0002-2744-5435

Цитування: Тарасевич В. Н., Лебедєва В.К. Класичний античний поліс: владна державна група і особливості обміну та привласнення об'єктів. *Економічна теорія*. 2023. №. С. 5–21. DOI: <https://doi.org/10.15407/etet2023.04.005>

© В. Тарасевич, В. Лебедєва, 2023

ISSN 1811-3141. *Економічна теорія*. 2023. № 4: 5–21

спільних та синерго-суспільних інтересів поступалася реалізації інтересів приватних, кланових та корпоративних.

Ключові слова: античний поліс, громадянська община, владна державна група, традиційний, соціально-економічний, функціональний актори, змішане суспільно-індивідуальне привласнення, еквівалентний, нееквівалентний обмін сутнісними силами, надлишковий, додатковий і необхідний продукт, що централізується, влада-власність, експлуатація.

A CLASSICAL ANCIENT POLIS: THE POWER-HOLDING GROUP AND THE FEATURES OF EXCHANGE AND APPROPRIATION

Viktor Tarasevych (viktarsevich@gmail.com) Doctor of Economics, Professor, Chair of Department of International Economics and Social-Humanitarian Disciplines Ukraine State University of Science and Technology (Dnipro). ORCID iD-0000-0002-6997-0166

Valentyna Lebedieva (lebtoval@gmail.com) PhD in Economics, Professor Department of International Economics and Social-Humanitarian Disciplines Ukraine State University of Science and Technology (Dnipro). ORCID iD-0000-0002-2744-5435

The article continues the series of publications about the universum evolution of the Ancient Greek sub civilization of the Antique civilization and is devoted to the characteristics of the structure of the power-holding group, the exchange of its essential forces for those of the polis civil community, as well as the struggle of its actors for the appropriation of the centralized excess, surplus and necessary product and the corresponding contradictions. The rise and development of polis democracy allowed the inclusion of representatives of various social clusters and actors of various forms of appropriation in the permanent composition of the power-holding group, and a significant complication of the latter's composition and structure.

The power-holding group becomes an aggregated actor of the mixed social-individual appropriation, and the interaction of the corresponding forms of object appropriation mainly corresponds to the complex network interconnections between this group's traditional, socio-economic and functional sub-actors. The role of primary driving force in the evolution of the power-holding group is performed by the contradictions between its socio-economic sub-actors, whose transformed form are the contradictions between functional sub-actors.

The use of the potential of the labor theory of value and the general theory of value makes it possible to define the conditions and contents of the equivalent and non-equivalent exchange of humanized and objectified essential forces between the power-holding group and the civil community in the polis, as well as the general public, synergistic public, power-proprietary and exploitative components of the centralized excess, surplus and necessary product. Despite the obvious progress, the power-holding group failed to achieve a level of complexity and self-organization adequate to the existing civil community of the polis, since the effectiveness of the mechanisms of realization of general public and synergistic public interests was inferior to that of the realization of private, clan and corporate interests.

Keywords: ancient polis, civil community, power-holding group, traditional, socio-economic, functional actors, mixed social-individual appropriation, equivalent, non-equivalent exchange of essential forces, centralized excess, surplus and necessary product, power-property, exploitation.

На відміну від попередньої статті, присвяченої характеристиці головним чином соціальних кластерів класичного полісу та іманентних їм форм привласнення ключових об'єктів, тут увага акцентується на будові та структурі владної державної групи (ВДГр)¹, особливостях обміну сутнісними

¹ Більшість аббревіатур у статті вперше було використано у попередніх публікаціях про еволюцію Античної цивілізації.

людськими силами (СЛС) з громадянською общиною поліса і привласнення централізованого надлишкового, додаткового та необхідного продукту й тим самим продовжуються дослідження, розпочаті в (*Илюшечкин, 1963; История Европы...*, 1988; *Сергеев, 1963*).

Анатомія владної державної групи

Як правило, прийнято виділяти олігархічну та демократичну коаліції (партії), боротьба між якими багато в чому визначила історичну еволюцію класичного поліса. Як відомо, на початок демократичних реформ панівна олігархія складалася переважно з аристократів і спиралася на традиційне селянство, що цілком відповідало домінуванню у системі привласнення Кл(С)Пт і Кл(С)Пе форм. Демократична партія формувалася насамперед із ремісників, торговців, лихварів – акторів КрПт та КрПе екзопривласнення. Очевидно, лінія розмежування між партіями практично збігалася із межами клановості та корпоративності. Дещо пізніше до демократичної партії приєдналася частина селян-середняків і аристократів-ринковиків. До речі, і тим, і іншим властиве своєрідне проміжне положення, "міграція" між партіями, що пояснюється, в тому числі, їх соціально-економічним статусом акторів відповідно Кл(С)ПтПе та Кл(С)Пе екзопривласнення. Кровноспоріднена клановість і ринкова корпоративність ведуть "бої" за їхні тіла та душі на "фронтах" їхніх тіл і душ. Почасти це справедливо і щодо найманих працівників – колишніх селян. З одного боку, "завдяки" розпаду традиційного порядку вони втрачали свої клери, а з другого – реальна демократія відкривала перед ними перспективи політичної та економічної емансипації.

Історія демократичних реформ сповнена різними варіантами перформатування аналізованих партій у відповідь на різні поєднання економічних і неекономічних чинників. Але найважливіший тренд еволюції практично очевидний: у міру витіснення товарно-грошовими та ринковими відносинами традиційних кровноспоріднених "класова" солідарність родовитих і неродовитих експлуататорів зміцнюється, а неродовиті багаті та ремісники, торговці-середняки "дрейфують" від демократії до олігархії. Остання набуває стійкого змішаного, кланово-корпоративного характеру і надає перевагу "обміну" незалежності поліса на збереження свого статусу та можливостей збагачення над боротьбою за цю незалежність з більш могутніми сусідами.

Не менш значущий тренд – збільшення розриву у доходах та об'єктах привласнення між багатіями та бідняками. Реальні виробники НДНхПр, насамперед селяни, наймані працівники та раби, екзопривласнюють дедалі меншу його частку, а аристократи та багатії – все більшу. Перманентні війни та супутні їм пограбування, руйнування, насильство та вбивства каталізують майнове розшарування. Зі зростанням кількості бід-

няків та люмпен-пролетарів антагонізується їх протистояння багатіям. Активно диференціюється і розвивається полісний "середній клас" – кластери середніх селян, ремісників, торговців – як соціальна основа демократії та стійкості поліса.

Неминучим наслідком та "супутником" обох трендів є зниження обсягів ЦНДНхПр та виснаження економічних ресурсів державної влади. На завершени класичного періоду вона виявляється нездатною забезпечити, з одного боку, виживання бідняків, з другого – захист об'єктів привласнення і безпеку багатіїв. У більш широкому сенсі йдеться про нездатність досягти того рівня самоорганізації поліса, який би був адекватним викликам і внутрішнім (наприклад, стихія ринку з супутніми соціальним розшаруванням, безробіттям, зростанням цін тощо), і зовнішнім (наприклад, мирна взаємодія з іншими полісами). Які причини такої нездатності? Для осмислення деяких із них знову звернемося до будови та структури ВДГр-и.

Раніше ми абстрагувалися від *безпосереднього* впливу соціально-економічної структури поліса на його ВДГр-у. Зараз настав час зняти це обмеження. Демократичні перетворення уможливили входження у її постійний склад не тільки традиційних, а й *соціально-економічних* акторів, і навіть чіткішу *функціональну* диференціацію її персон чи державних акторів (субакторів). Будучи обраними до складу ВДГр-и, соціально-економічні *недержавні* актори набувають статусу *державних* соціально-економічних субакторів. Звісно, вони не залишають свій соціально-економічний кластер. Просто відоме "*розтпоєння*" кожного такого актора поступається домінуючою позицією "*розп'ятеріння*". Залишаючись (1) відносно відокремленим і таким, що переслідує своєкорисливі інтереси, членом відповідного (2) клану (корпорації) або (3) кластера, а також (4) громадянської общини поліса (ГОП), обраний у владу актор² стає (5) представником цього клану (корпорації) та/або кластера у владі, так би мовити, уособлює його як агрегат, цілісність, тотальність³. Так, обраний у ВДГр-у селянин-бідняк (СЛб) набуває статусу державного соціально-економічного субактора – представника соціально-економічного кластера селян-бідняків – ПСЛб. При цьому він залишається членом цілком певного клану та представляє його у владі. Подібна трансформація відбувається з усіма членами інших соціально-економічних кластерів, які входять до складу ВДГр-и (див. табл. 1).

² В еклесію громадянин не обирається, а є її членом за визначенням, як громадянин. Повноваження, а тому й значущість ареопагу, що не обирається, в класичному полісі порівняно малі.

³ Звісно, до ВДГр-и можуть увійти кілька соціально-економічних акторів цього кластера. Тут вони представлені як єдиний державний субактор, а тому не аналізуються відносини, що виникають між ними, в рамках ВДГр-и.

**Недержавні соціально-економічні актори
та їхні представники у ВДГр-і**

Недержавні соціально-економічні актори – члени відповідних кластерів	Державні соціально-економічні субактори – представники відповідних кластерів
Селяни-бідняки (СЛб)	ПСЛб
Ремісники та торговці-бідняки (РМТб)	ПРМТб
Селяни-середняки (СЛс)	ПСЛс
Ремісники та торговці-середняки (РМТс)	ПРМТс
Аристократи-традиціоналісти (Ат)	ПАт
Аристократи-ринковики (Ар)	ПАр
Неродовиті багаті (НрБг)	ПНрБг
Наймані працівники (НПрк)	ПНПрк
Громадянська община поліса (ГОП)	ПГОП

Джерело: складено автором.

Державні соціально-економічні субактори є субакторами сукупного агрегованого державного соціально-економічного актора. Очевидно, суперечності недержавних соціально-економічних акторів разом із ними "по-трапляють" у ВДГр-у та стають суперечностями між державними соціально-економічними субакторами. Далі будуть проаналізовані деякі з них у більш широкому контексті.

Склад агрегованого державного функціонального актора з позицій сучасних реалій стандартний, але для давньогрецького поліса він багато в чому став піонерним і складним. У цьому складі досить чітко розрізняються: *законодавці* (З) – члени еклесії як вищого органу законодавчої влади, передусім найактивніші; *виконавці* (В) – персони або посадові особи виконавчих органів ВДГр-и; *судді* (С) – члени судів; *чиновники* (Ч) – поки що відносно нечисленний допоміжний персонал, який забезпечує нормальне функціонування законодавчої, виконавчої та судової гілок ВДГр-и; *силовики* (Сил) – воїни, поліцейські, охоронці, наглядачі тощо; *бюджетники* (Б) – наймані працівники держави, наприклад, моряки-фети, будівельники громадських будівель та споруд. Межі між функціональними субакторами дуже рухливі. Наприклад, багато силовиків є бюджетниками, а члени ради *п'ятисот* мають певні законодавчі повноваження. Така рухливість пояснюється не тільки "молодістю" демократичної державної влади, відносною будь-яких класифікацій (зокрема, запропонованої класифікації функціональних субакторів), а й неминучою *полісубакторністю самого актора*. Наприклад, кожен громадянин поліса – законодавець, і в цій якості він може бути суддею, чиновником, найманим працівником тощо.

Це прийнятно й у більш широкому контексті. ВДГр-а включає *трьох* взаємопов'язаних агрегованих державних акторів – *традиційного, соціально-економічного, функціонального*, кожен з яких представлений відповід-

ними взаємопов'язаними субакторами (див. рис. 1). На рис. 1 позначені лише деякі *абстрактні* міжсубакторні зв'язки з великої безлічі можливих⁴. З суто науково-пізнавальної точки зору слушно припустити, що кожний певний член ВДГр-и є тільки тим чи іншим традиційним, чи соціально-економічним, чи функціональним субактором. Проте реалії класичного поліса набагато складніші. Один і той самий член ВДГр-и може одночасно бути будь-яким (а) і традиційним, і соціально-економічним, і функціональним субактором; (б) і традиційним, і функціональним субактором; (в) і соціально-економічним, і функціональним субактором. Полісубакторність члена ВДГр-и безумовно домінує над моносубакторністю.

Дослідницька ситуація ускладнюється ще й тим, що кожен традиційний та соціально-економічний субактор уособлює цілком певну *форму привласнення*⁵ та привносить у ВДГр-у її ключовий компонент. Так, компоненти особистого та КІ привласнення привносяться всіма членами ВДГр-и; приватнотрудовий – представниками селян, ремісників, торговців бідняків та середняків; приватно-експлуататорський – представниками селян, ремісників, торговців-середняків, аристократів та неродовитих багатіїв; корпоративний – переважно представниками ремісників, торговців, неродовитих багатіїв; клановий – переважно представниками селян та аристократів. Звісно, зазначені компоненти слідом за відповідними субакторами вступають у складну систему взаємозв'язків, у процесі та результаті яких ВДГр-а стає агрегованим актором змішаного *суспільно-індивідуального привласнення* (ЗСІ), у тому числі *синерго-суспільного* та *владно-власницького*⁶. Не спрощує дослідження вміст кожного компонента, як і його "материнської" форми. Йдеться про елементи та субелементи Р, В, Вк, Д, У, ІЕ тощо.

⁴ Зокрема, на рис. 1 не відображено об'єкт взаємозв'язків субакторів. Як побачимо далі, аналіз зазначених взаємозв'язків щодо цілком конкретного об'єкта (ЦНДНхПр) потребує їх відповідного уточнення.

⁵ Це істинно і для багатофункціонального субактора. Однак у класичному полісі таким стає лише традиційний та/або соціально-економічний субактор

⁶ Концепція *змішаного суспільно-індивідуального (ЗСІ) привласнення* поліса та ВДГр-и є спробою розвитку відомого положення К. Маркса про те, що общинна власність як державна власність відокремлена в полісі від приватної власності, тобто власність окремої людини сама безпосередньо не є общинною власністю (*Маркс К., Енгельс Ф.* Т. 46, ч. 1. С. 465). У категорії ЗСІ привласнення (на відміну від категорії общинної власності) відбивається складніша соціально-економічна структура поліса і взаємодія атрибутів привласнення. ЗСІ привласнення не є безпосередньо приватним, особистим чи якимось іншим привласненням, проте це не заважає йому бути особливим результатом взаємодії всіх форм привласнення поліса. ЗСІ привласнення є більш пізньою і складнішою змішаною формою, ніж КІ і КІКлКр форми. Якщо останні відображають домінування кровноспоріднених, традиційних відносин, то перша – активну експансію та домінування соціально-економічних відносин. Звісно, перша поступово асимілює останні як ведені компоненти. Синерго-суспільне привласнення є синергетичним результатом взаємодії всіх форм привласнення і не зводиться до жодної з них подібно до того, як різниця між складною системою як цілим і сумою її частин не зводиться до жодної з цих останніх. Втім, синерго-суспільна, як і владно-власницька складова ЗСІ привласнення, потребує спеціальної уваги.

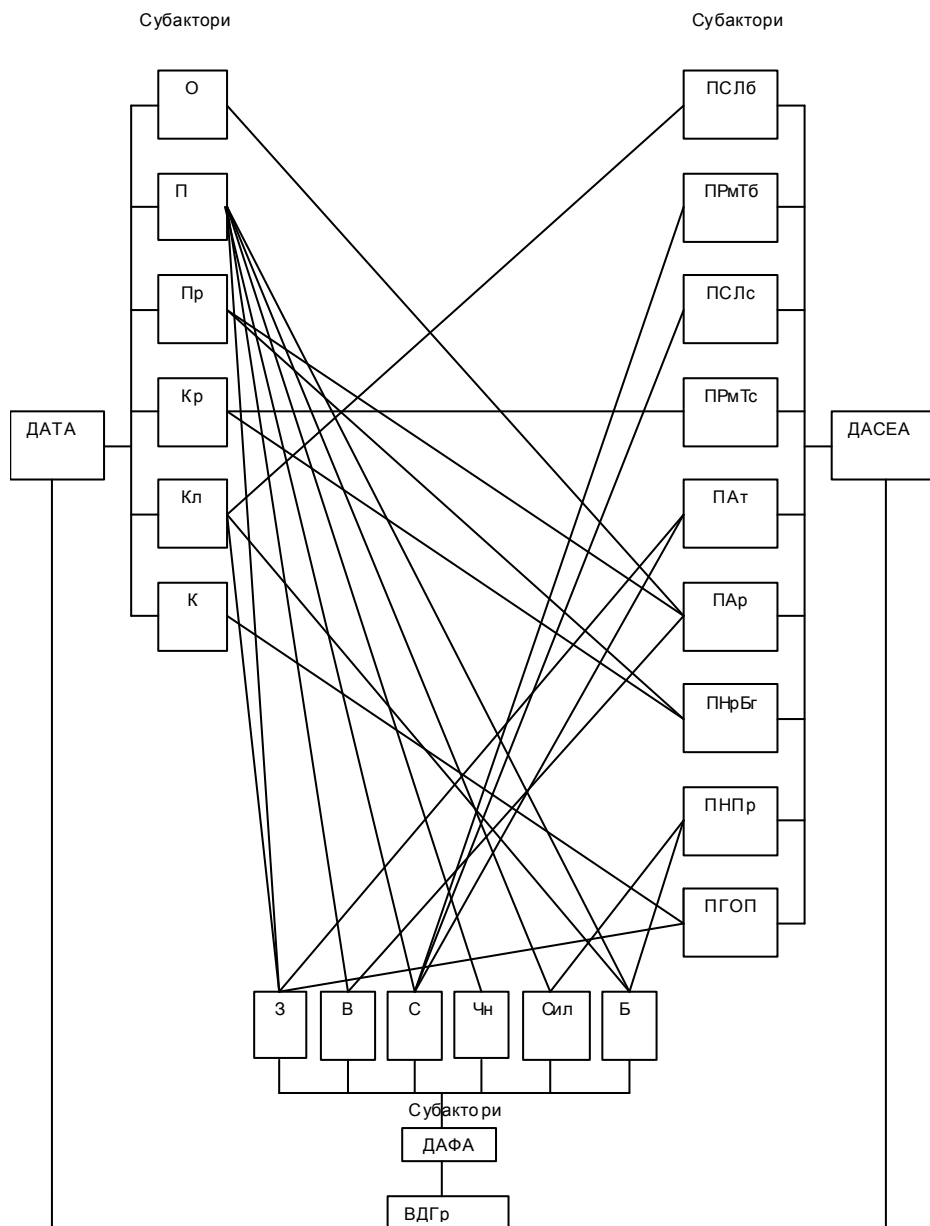

Рисунок 1. Схема будови та структури ВДГр-и класичного поліса (фрагмент)⁷

Джерело: побудовано автором.

⁷ Умовні позначення на рис. 1. *Актори*: ДАТА – державний агрегований традиційний актор, ДАСЕА – державний агрегований соціально-економічний актор, ДАФА – державний агрегований функціональний актор; *субактори*: О – особистий, П – персональний, Пр – приватний, ПКр – представник корпорації, ПКл – представник клану, ПК – представник колективу (общини) громадян; ПСЛб – представник селян-бідняків, ПРмТб – представник ремісників та торговців-бідняків, ПСЛс – представник селян-середняків, ПРмТс – представник ремісників та торговців-середняків, ПАт – представник аристократів-традиціоналістів, ПАр – представник аристократів-ринковиків, ПНрБг – представник неродовитих багатіїв, ПНПр – представник найманих працівників, ПГОП – представник громадянської общини поліса; З – законодавці, В – виконавці, С – судді, Чн – чиновники, Сил – силовики, Б – бюджетники.

Отже, розглянуті раніше суперечності між (1) традиційними; (2) соціально-економічними; (3) традиційними й соціально-економічними недержавними (громадянськими) акторами здійснюють експансію у ВДГр-у і набувають форми суперечностей між (1) традиційними, (2) соціально-економічними, (3) традиційними і соціально-економічними державними субакторами і адекватними їм компонентами привласнення. Якщо ж взяти до уваги, що практично кожен член ВДГр-и є одночасно і традиційним, і соціально-економічним субактором, тобто *традиційно-соціально-економічним державним субактором*, то й *суперечності* між такими субакторами не можуть не бути традиційно-соціально-економічними⁸. Оскільки ж державні традиційно-соціально-економічні субактори зобов'язані та/або прагнуть виконувати ті чи інші державні *функції*, остільки вони неминуче стають державними функціональними субакторами, а суперечності між традиційно-соціально-економічними субакторами виявляються у *перетвореній* формі суперечностей між державними функціональними субакторами⁹. Що ж виходить? Практично кожен член ВДГр-и є *триєдиним* державним субактором (і традиційним, і соціально-економічним, і функціональним), а тому – і субактором *некласичних* тристоронніх суперечностей, і внутрішніх, що рухаються в ньому самому, і зовнішніх, стороною яких він змушений виступати, взаємодіючи із собі подібними субакторами.

Владна державна група: особливості обміну та привласнення

Слід погодитися з істориками, що найбільш знаковими для класичного поліса були *суперечності між олігархічною та демократичною коаліціями* (партіями). Нас цікавить головним чином не видимий, а сутнісний бік цих суперечностей. Як і раніше, обмежимося розглядом такого у суперечливому привласненні ВДГр-ю ЦНДНхПр. Насамперед констатуємо, що кожен

⁸ Якщо скористатися умовними позначеннями на рис. 1, то як приклад сторін таких суперечностей можна назвати такі: ПКлСЛб і ПКрРмТб (представники кланів селян-бідняків та представники корпорацій ремісників і торговців-бідняків), ПКлСЛс та ПКрРмТс, ПКлАр та ПКрНрБг, ПКлАт та ПКрНрБг, ПКлСЛб та ПКлАт, ПКлСЛб та ПКлАр, ПКлАр та ПКлАт, ПКлСЛб та ПКлСЛс, ПКрРмТб та ПКрРмТс, ПКрРмТс та ПКрНрБг і так далі.

⁹ Чому перетвореною? Очевидно, між державними функціональними субакторами об'єктивно існують відповідні функціональні суперечності, які детермінуються виключно функціональним змістом їх (субакторів) державної діяльності безвідносно до їхнього стану як традиційних та/або соціально-економічних субакторів. Наприклад, неминучі суперечності між законодавцями та виконавцями, виконавцями та суддями тощо. Оскільки ж функціональні субактори є одночасно субакторами традиційно-соціально-економічними (тільки у своїй традиційно-соціально-економічній якості останні можуть стати першими), остільки у "чисті" функціональні суперечності "впроваджуються домішки" суперечностей традиційно-соціально-економічних. Імперативно перші є формою реалізації та руху останніх, а останні намагаються приховати свій особливий зміст у змісті перших. Так сутність ховається за "фасадом" функції.

член ВДГр-и, незалежно від громадянського (недержавного) становища, є її *персоною*, оскільки як той чи інший функціональний субактор обіймає відповідну державну *посаду* (див. жирні лінії між традиційним субактором "персона" (П) та функціональними субакторами на рис. 2¹⁰). Реалізація тих чи інших елементів (субелементів) привласнення ЦНДНхПр здійснюється відповідною посадовою особою (персоною), що володіє необхідними повноваженнями¹¹. Так, субелементи *розпорядження* ЦНДНхПр закріплені за відповідними законодавцями та виконавцями, субелементи *володіння* – за виконавцями та суддями, управлінські функції розподіляються головню між виконавцями та чиновниками, чиновники та бюджетники в межах своїх *повноважень* використовують цілком визначені частини ЦНДНхПр, силовики – "відповідальні" за захист прав власності на ЦНДНхПр (*імунітет від експропріації*) та *заборону його шкідливого використання* (ЗШВк); всі функціональні субактори вправі одержувати за "труди праведні" якусь частину ЦНДНхПр у вигляді доходу (див. на рис. 2 тонкі лінії між функціональними субакторами і елементом привласнення Д¹²).

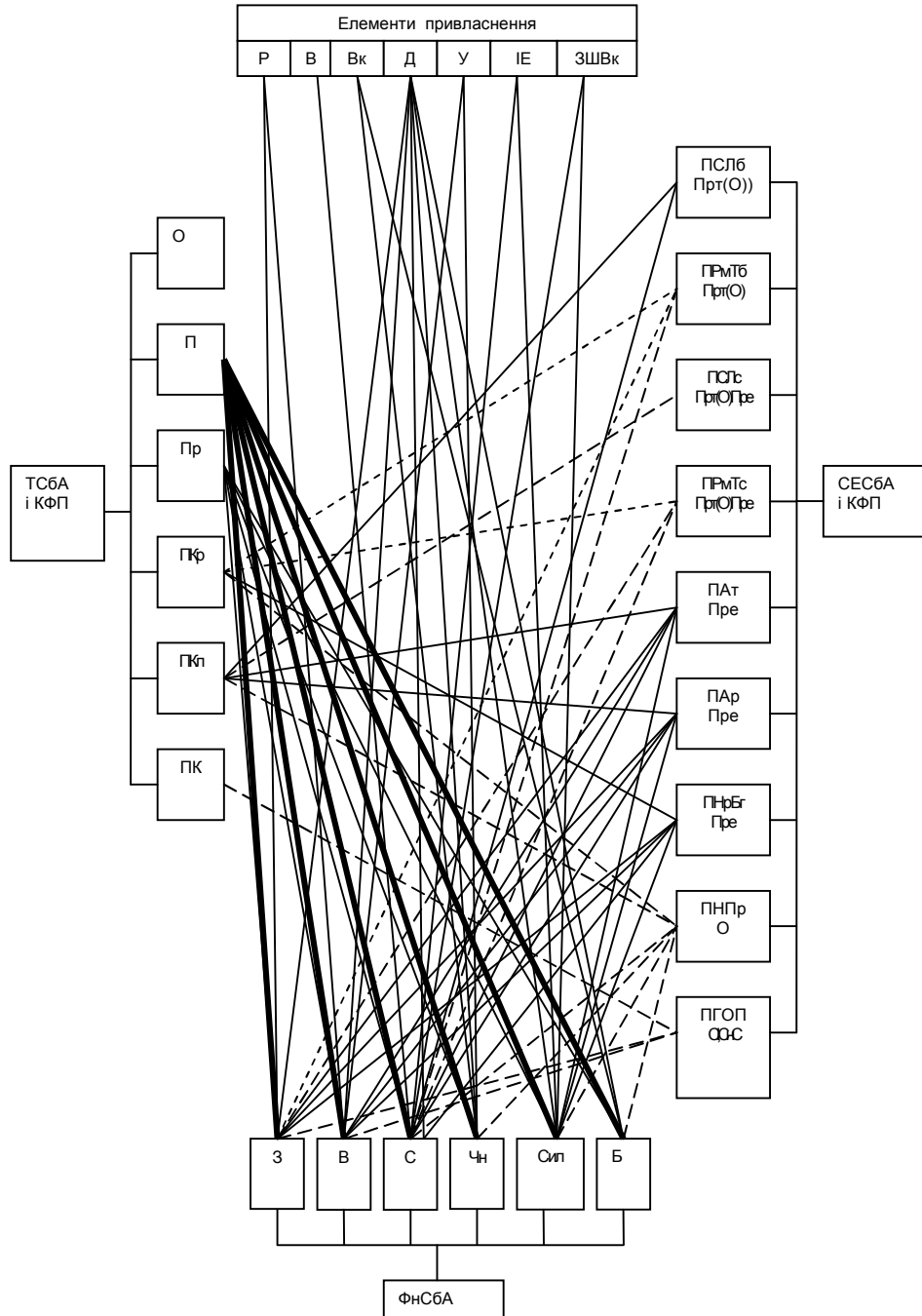
Оскільки практично будь-яка посада може бути використана для конвертації деякої частини ЦНДНхПр у ту чи іншу форму *недержавного* привласнення (див. тонкі лінії між функціональними субакторами та приватним (особистим) компонентом недержавних форм на рис. 2), остільки боротьба між державними субакторами за недержавне привласнення частини ЦНДНхПр виступає у формі боротьби за найбільш "доходні" державні посади. Важливу роль у результатах такої боротьби відіграють не тільки майнові, кланові, корпоративні, загалом, кластерні позиції персон, а й особисті якості персон (див. лінію зв'язку особистого і персонального традиційних субакторів на рис. 2).

Основними "фігурантами" боротьби є представлені у ВДГр-і *олігархічна* та *демократична* коаліції. Першу утворюють представники кланів аристократів-традиціоналістів, аристократів-ринковиків, селян-бідняків та корпорацій неродових багатіїв (див. тонкі лінії на рис. 2), останню – представники кланів селян-середняків, кланів та корпорацій найманих працівників, корпорацій ремісників та торговців – бідняків та середняків, а також

¹⁰ Умовні позначення на рис. 2. ТСБА – традиційні субактори, зокрема: ПКр – представники корпорацій, ПКл – представники кланів, ПК – представники колективу громадянської общини поліса; СЕСБА – соціально-економічні субактори, ФНСБА – функціональні субактори; КФП – компоненти форм привласнення, у тому числі: Пт(О) (особисте екзопривласнення СЛСоп) – приватнотрудовий (особистий), Пре – приватно-експлуаторський, О – особистий (особисте ендопривласнення СЛСоп), СІ – суспільно-індивідуальний, СнС – синерго-суспільний. Інші умовні позначення аналогічні таким на попередніх рисунках.

¹¹ Історично саме розвиток та ускладнення форм та елементів (субелементів) привласнення детермінувало появу у ВДГр-і відповідних посад та персон.

¹² Звісно, на рис. 2 позначені лише найбільш значущі зв'язки між функціональними субакторами та елементами (субелементами) привласнення. Реальна "картина" – незрівнянно складніша.

**Рисунок 2. Схема змішаного привласнення
ВДГр-ю ЦНДНхПр**

Джерело: створено автором.

представники колективу громадянської общини поліса (див. пунктир на рис. 2). Зазначені коаліції безкомпромісно конкурують між собою за посади, елементи (субелементи) привласнення якомога більшої частини ЦНДНхПр для того, щоб конвертувати частину цієї частини у своє недержавне привласнення. Подібна конкуренція розгортається між членами кожної коаліції. Як бачимо, навіть демократично сформована ВДГр-а аж ніяк не позбавлена *владно-власницького "вірусу"*, який здатний "вразити" державних субакторів – не лише традиційних, а й соціально-економічних.

У запалі конкуренції та боротьби державні субактори не беруть до уваги принципово важливі для доль поліса об'єктивні імперативні особливості будови ЦНДНхПр та привласнення його окремих складових. З позицій теорії трудової вартості йдеться про ту частину ЦНДНхПр, яка має бути спрямована на реалізацію не кластерних (у тому числі, кланових та/або корпоративних) і не приватних (особистих) інтересів, а інтересів загально-суспільних (спільних для всіх громадян поліса) й синерго-суспільних. У згаданій боротьбі про них забувають, а тому розрив між *об'єктивно-необхідною* величиною зазначеної частини та її *реальною* величиною досягає розмірів, небезпечних для існування поліса як *самостійного* та незалежного держцутвора.

З урахуванням принципової значущості проблематики привласнення НДНхПр та ЦНДНхПр цілком доречним є її дослідження і з позицій запропонованого раніше варіанта загальної теорії цінності (ЗТЦ) (Тарасевич, 2014. 389–425), яка включає теорію трудової вартості (ТТВ) як невід'ємну складову. Виходитимемо з рівності цінності частини сукупних СЛС ВДГр-и (ЦнΔССЛСвг) та цінності обмінюваної на цю частину частини сукупних СЛС громадянської общини поліса (ЦнΔССЛСго)¹³:

$$\text{Цн}\Delta\text{ССЛСвг} = \text{Цн}\Delta\text{ССЛСго} \quad (1)$$

Оскільки ССЛС включають *втїлені* (накопичені) СЛС (СЛСнк), *поточні* (актуалізовані або сучасні) СЛС (СЛСп) і *потенційні* (майбутні) СЛС (СЛСм), то

$$\begin{aligned} &\text{ЦнСЛСнквг} + \text{ЦнСЛСпвг} + \text{ЦнСЧСмвг} = \\ &= \text{ЦнСЛСнкго} + \text{ЦнСЛСпго} + \text{ЦнСЛСмго}. \end{aligned} \quad (2)$$

Очевидно, зазначена еквівалентність обміну дуже динамічна і може досягатися, в тому числі, в результаті асиметричного нееквівалентного обміну виділених компонентів ΔССЛСвг та ΔССЛСго. Наприклад, з позицій ВДГр-и негативний нееквівалентний обмін СЛСпвг і СЧСпго (ЦнСЛСпвг < ЦнСЛСпго) може супроводжуватися позитивним нееквівалентним обміном СЛСнквг на СЛСнкго (ЦнСЛСнквг > ЦнСЛСнкго) так, що різниця цінностей СЛСп урівнюється з різницею цінностей СЛСнк.

¹³ Звісно, що аж ніяк не всі ССЛСго призначені для обміну на ССЛСвг. Це слушно і для ССЛСвг.

Тут, як і раніше, при вивченні обміну СЛС між верхами і низами в стародавніх державах Сходу, акцентуємо увагу на *продукованих для обміну СЛСл* та еквівалентності обміну СЛСпвг на СЛСпго¹⁴:

$$\text{ЦнСЛСпвг} = \text{ЦнСЛСпго} \quad (3)$$

СЛСп включають олюднені та опредметнені СЛС (СЛСпол і СЛСпоп, відповідно). Таким чином,

$$\text{СЛСпвг} = \text{СЛСполвг} + \text{СЛСпопвг}, \text{ а } \text{СЛСпго} = \text{СЛСполго} + \text{СЛСполго}. \quad (4)$$

Відповідно

$$\text{ЦнСЛСпвг} = \text{ЦнСЛСполвг} + \text{ЦнСЛСпопвг}, \text{ а} \quad (5)$$

$$\text{ЦнСЛСпго} = \text{ЦнСЛСполго} + \text{ЦнСЛСполго}. \quad (6)$$

У складі СЛСполвг доцільно виділити принаймні господарські та управлінські, релігійні та ідеологічні, власне інституційні знання (відповідно, СЛСполгсвг, СЛСполрлвг, СЛСполсізвг), а також власне інститути, в тому числі протоінститути II роду – закони, інші правові акти, норми, стандарти, розпорядження тощо (СЛСполвівг). СЛСпопвг включають блага та послуги, у тому числі послуги оборони, правопорядку та примусу. У складі СЛСполго найбільш значущі знання – господарські, релігійні, протоінституціональні (відповідно, СЛСполгсго, СЛСполрлго, СЛСполпізго), а також протоінститути (СЛСполпіго). СЛСпопго представлені, головним чином, виробленими для обміну з ВДГр-ою благами та послугами.

Вартість *вироблених* СЛСпол і СЛСпоп включає *затратнісну* та *кориснісну* складові. Це слушно для СЛС і ВДГр-и, і полісу. Отже,

$$\begin{aligned} \text{ЦнСЛСпго} &= \text{ЗЦнСЛСполго} + \text{КЦнСЛСполго} + \\ &+ \text{ЗЦнСЛСпопго} + \text{КЦнСЛСпопго}; \end{aligned} \quad (7)$$

$$\begin{aligned} \text{ЦнСЛСпвг} &= \text{ЗЦнСЛСполвг} + \text{КЦнСЛСполвг} + \\ &+ \text{ЗЦнСЛСпопвг} + \text{КЦнСЛСпопвг}^{15}. \end{aligned} \quad (8)$$

Для розуміння специфіки обміну СЛС між ВДГр-ю та громадянською общиною поліса (ГОП) достатньо розглянути агреговані СЛСпол та СЛСпоп. Включення в аналіз їхніх зазначених вище компонентів помітно ускладнить виклад, не змінюючи його суті. Принципово важливо розрізняти цінність *вироблених* СЛСп (саме вони домінували в попередньому викладі) і цінність *обмінюваних* СЛСп. За результатами актів виробництва та обміну ВДГр-у цікавить корисність не СЛСпвг, а СЛСпго, отриманих від громадянської общини (СЛСпго-вг). Подібним чином громадянську общину цікавить корисність СЛСп, отриманих від ВДГр-и (СЛСпвг-го). Отже, за результатами *виробництва, обміну та споживання* загальна цінність СЛСп ВДГр-и (ЗгЦнСЛСпвг) становитиме:

¹⁴ Як і у випадку з СЛС, не всі СЛСпго призначені для обміну на СЛСпвг, і навпаки.

¹⁵ Аббревіатура Цн, ЗЦн та КЦн позначає відповідно, цінність, затратнісну цінність та кориснісну цінність. Для простоти тут передбачається досить умовна можливість підсумовування величин затратнісної і кориснісної цінності, що, втім, не змінює сутність описуваних залежностей.

$$ЗгЦнСЛСпвг = ЗЦнСЛСпвг + КЦнСЛСпго-вг. \quad (9)$$

Відповідно загальна цінність СЛСп ГОП (ЗгЦнСЛСпго) дорівнюватиме

$$ЗгЦнСЛСпго = ЗЦнСЛСпго + КЦнСЛСпвг-го. \quad (10)$$

Еквівалентність обміну СЛСп між ВДГр-ою та громадянською общиною передбачає таку рівність:

$$ЗгЦнСЛСпвг = ЗгЦнСЛСпго, \quad (11)$$

а з урахуванням виразів (7), (8) та наступних за ними пояснень:

$$ЗЦнСЛСполвг + ЗЦнСЛСполвг + КЦнСЛСполго-вг + КЦнСЛСполго-вг = ЗЦнСЛСполго + ЗЦнСЛСполго + КЦнСЛСполвг-го + КЦнСЛСполвг-го. \quad (12)$$

Оскільки за своїм матеріально-речовим змістом значна частина СЛСполвг може бути привласнена громадянами поліса без відчуження від членів ВДГр-и¹⁶, а кількість перших значно перевищує кількість постійно діючих членів ВДГр-и, остільки

$$КЦнСЛСполвг-го > КЦнСЛСполго-вг. \quad (13)$$

Отже, в результаті акту обміну виникає цілком певна величина *негативної нееквівалентності* для ВДГр-и і рівна цій величині величина *позитивної нееквівалентності* для ГОП:

$$\Delta КЦнСЛСполвг = КЦнСЛСполго-вг - КЦнСЛСполвг-го, \quad (14)$$

$$\Delta КЦнСЛСполго = КЦнСЛСполвг-го - КЦнСЛСполго-вг. \quad (15)$$

Так само:

$$КЦнСЛСполвг-го > КЦнСЛСполго-вг, \quad (16)$$

тобто корисність певних благ і послуг, вироблених ВДГр-ою для громадянської общини, перевищує корисність благ і послуг, вироблених громадянською общиною для ВДГр-и¹⁷. Отже, існують рівності:

$$\Delta КЦнСЛСполвг = КЦнСЛСполго-вг - КЦнСЛСполвг-го, \quad (17)$$

$$\Delta КЦнСЛСполго = КЦнСЛСполвг-го - КЦнСЛСполго-вг. \quad (18)$$

Сукупна *негативна "кориснісна" нееквівалентність* для ВДГр-и становить:

$$\Delta КЦнСЛСпвг = \Delta КЦнСЛСполвг + \Delta КЦнСЛСполвг. \quad (19)$$

Логічно припустити, що досягнення загальної еквівалентності обміну СЛС між ВДГр-ою та громадянською общиною передбачає існування *позитивної "затратнісної" нееквівалентності* для ВДГр-и і такої самої за величиною *негативної "затратнісної" нееквівалентності* для громадянської общини поліса. Використовуючи раніше прийняті позначення, можемо записати:

$$ЗЦнСЛСполвг + ЗЦнСЛСполвг < ЗЦнСЛСполго + ЗЦнСЛСполго^{18}, \quad (20)$$

¹⁶ Наприклад, продуковані ВДГр-ою ВІ у тій чи іншій формі привласнюються практично всіма громадянами поліса, не відчужуючись при цьому від членів ВДГр-и.

¹⁷ Наприклад, корисність наданих ВДГр-ою послуг оборони та правопорядку, очевидно, перевищує корисність отриманих ВДГр-ою від громадянської общини споживчих благ.

$$\Delta 3ЦнСЛСполвг = 3ЦнСЛСполвг - 3ЦнСЛСполго, \quad (21)$$

$$\Delta 3ЦнСЛСпопвг = 3ЦнСЛСпопвг - 3ЦнСЛСпопго, \quad (22)$$

$$\Delta 3ЦнСЛСпвг = \Delta 3ЦнСЛСполвг + \Delta 3ЦнСЛСпопвг. \quad (23)$$

Умовою загальної еквівалентності обміну є рівність "кориснісної" та "затратнісної" нееквівалентності:

$$\Delta КЦнСЛСпвг = \Delta 3ЦнСЛСпвг \text{ (для ВДГр-и)}, \quad (24)$$

$$\Delta КЦнСЛСпог = \Delta 3ЦнСЛСпог \text{ (для громадянської общини)}. \quad (25)$$

Оскільки до складу затратнісної цінності благ і послуг входить цінність НДНхПр, оскільки її величина, створювана ВДГр-ою (3ЦнНДНхПрвг) для обміну з громадянською общиною, значно поступається величині затратнісної цінності НДНхПр, що створюється громадянською общиною для обміну з ВДГр-ю

$3ЦнНДНхПрвг < 3ЦнНДНхПрго$, тобто

$$\Delta 3ЦнНДНхПр = 3ЦнНДНхПрго - 3ЦнНДНхПрвг. \quad (26)$$

У прийнятих у попередній статті категоріях $\Delta 3ЦнНДНхПр$ є не що інше, як цінність централізованого ВДГр-ою НДНхПр (ЦнЦнНДНхПр):

$$\Delta 3ЦнНДНхПр = ЦнЦнНДНхПр. \quad (27)$$

Отже, з позицій прийнятого тут варіанта ЗТЦ ЦнНДНхПр є результатом не редистрибутивного нееквівалентного вилучення ВДГр-ою у громадянської общини поліса, а еквівалентного обміну між ними. Що це означає?

По-перше, ВДГр-а як організація, що відносно відокремлена від громадянської общини поліса і надає йому певні блага і послуги, не має права безоплатно використовувати для свого утримання ЦнЦнНДНхПр, оскільки має для цього цінність створеного нею (групою) НДНхПрвг. Кожен член ВДГр-и – державний субактор має отримувати як винагороду (оплату) величину цінності, еквівалентну його діяльнісному (трудовому) внеску в ЦнНДНхПр за вирахуванням можливих податкових вилучень. Якщо ВДГр-а як відокремлена організація привласнює на своє "утримання" більшу цінність НДНхПр, ніж ЦнНДНхПрвг, тобто понад ЦнНДНхПрвг ще й частину ЦнЦнНДНхПр₁ ($\Delta ЦнНДНхПр_1$), то маємо якісний феномен і якісну величину *владно-власницького привласнення* ($\Delta ЦнЦнНДНхПр_1вв$).

Звісно, що члени ВДГр-и як *недержавні* традиційні та соціально-економічні актори зацікавлені в максимізації $\Delta ЦнЦнНДНхПр_1вв$ і нерідко об'єднують з цією метою свої зусилля як *державні* субактори. Але з приводу розподілу $\Delta ЦнЦнНДНхПр_1вв$ між собою з метою подальшої конвертації в об'єкти свого недержавного привласнення члени ВДГр-и ведуть жорстку конкурентну боротьбу, використовуючи весь набір її засобів та інструментів, незважаючи на її *руйнівний для поліса* характер. На цьому етапі досліджень

¹⁸ Витрати громадянської общини на виробництво певних, головно матеріальних благ і послуг для ВДГр-и, значно перевищують витрати ВДГр-и на виробництво благ і послуг для громадянської общини поліса.

важко досить точно судити про *об'єктивні засади* такого розподілу. Можливо, мають значення і величина СЛСнк члена ВДГр-и, і величина його внеску в ЦнНДНхПрвг, і місце у владній ієрархії. У будь-якому разі кожен із членів ВДГр-и діє відповідно до об'єктивного закону нарощування своїх ССЛС.

По-друге, як представник громадянської общини поліса, його окремих кластерів, кланів, корпорацій та кожного громадянина, ВДГр-а покликана використовувати ЦнНДНхПр цілком визначеним чином. Як саме? Звісно, у їхніх інтересах. Але яку саме величину ЦнНДНхПр і в чиїх інтересах? Якщо слідувати логіці запропонованого варіанта ЗТЦ, кожен кластер, клан, корпорація, громадянин мають право розраховувати на повернення у його розпорядження тієї Δ ЦнНДНхПр, яка еквівалентна його діяльнісному (трудоному) внеску в ЦнНДНхПр. Підкреслимо, йдеться саме про *вироблений* та направлений у казну НДНхПр, а не про привласнений невироблений і направлений у казну НДНхПр. Інакше кажучи, наприклад, кластер аристократів-ринковиків має право отримати від ВДГр-и лише ту частину ЦнЦнНДНхПр₁, яка еквівалентна цінності *не привласненої, а виробленої* цим кластером ЦнНДНхПр¹⁹. Не секрет, що в класичному полісі цей теоретичний імператив був далекий від практичної реалізації, і аристократи-ринковики, втім, як і аристократи-традиціоналісти і неродовиті багаті, ставали володарями тієї частини ЦнЦнНДНхПр₁, яка була пропорційна цінності не виробленого, а привласненого ними і направленого у казну НДНхПр. Ба більше, значна частина цієї частини ЦнЦнНДНхПр₁ використовувалася не на загальнокластерні потреби, а перерозподілялася між членами кластера з метою конвертації в об'єкти приватного привласнення. Яка вже тут солідарність і прихильність цілісності кластера, не кажучи вже про поліс!

По-третє, ВДГр-а як *представник общини поліса загалом* має використати певну частину ЦнНДНхПр на реалізацію загальносуспільних і синерго-суспільних інтересів. На мій погляд, проблеми теоретичного визначення цієї частини, її практичного виділення із загальної маси ЦнНДНхПр та подальшого використання поки що не знайшли достатньо задовільного рішення. Таке рішення ускладнюється, зокрема, відомою деперсоніфікацією чи загальною персоніфікацією зазначених інтересів. Про що йдеться? Якщо, наприклад, інтереси аристократів-ринковиків персоніфіковані *виключно* в них самих і в їхньому кластері, то загальносуспільні та синерго-суспільні інтереси ні в кому виключно не персоніфіковані, але об'єктивно

¹⁹ Значна частина привласнюваного аристократами-ринковиками НДНхПр є результатом діяльності рабів, найманих робітників, селян і ремісників-бідняків. Як зазначалося раніше, із побудов ЗТЦ експлуатація аж ніяк не виключається. Тут вона постає як привласнення чужої діяльності понад масштаби власної за допомогою інститутів та знарядь примусу, насильства. Величина їхньої негативної цінності для експлуатованих відповідає величині позитивної цінності для експлуаторів НДНхПр, виробленого експлуатованими.

персоніфіковані в кожному громадянині, кластері, клані, корпорації як невід'ємних складових громадянської общини.

Строго кажучи, об'єктивно існує та частина ЦНДНхПр, яка вироблена громадянами (і негромадянами) як *виключно* членами громади поліса в цілому (такими є і члени ВДГр-и), а не кластера, клану, корпорації. Ця частина ЦНДНхПр включає дві складові: одна з них (1) вироблена громадянами як членами поліса – простої системи, друга (2) – як взаємодіючими членами поліса – складної людинорозмірної системи. Ціннісний еквівалент частини (1) – $\Delta_{ЦнЦНДНхПр_1zc}$ – повинен використовуватися для реалізації загальносуспільних інтересів, а ціннісний еквівалент частини (2) – $\Delta_{ЦнЦНДНхПр_1cc}$ – для реалізації синерго-суспільних інтересів.

Однак *на практиці* виділити частини (1) і (2), так само, як і сформулювати кластер "чистих державників", які б персоніфікували загальносуспільні та синерго-суспільні інтереси, дуже і дуже важко, що підтверджується історією держави. У пошуках причин існування цього *парадоксу самовизначення та самореалізації держави як представника суспільства* не можна обмежуватись суто технічною, розрахунковою стороною справи. Більш важливим є пошук відповідей, принаймні на такі питання: "Чому в боротьбі власне кластерних інтересів і суспільних інтересів, що співіснують з ними в рамках цього кластера, перемагають, як правило, перші?", "Чому в боротьбі власне приватних (особистих) інтересів громадянина і суспільних інтересів (загальносуспільних та синерго-суспільних), що співіснують з ними в ньому самому як члені суспільства, останні, як правило, виявляються переможеними?" Вочевидь, зазначений пошук передбачає продовження фундаментальних наукових досліджень на більш ґрунтовному історичному матеріалі.

Підіб'ємо короткий проміжний підсумок. Класичний поліс є складною людинорозмірною системою універсального типу, яка значно перевищує докласичний поліс за рівнем складності мережі привласнення, кластерної, кланової, корпоративної будови та структури, а також інститутів та суперечностей. Необхідною умовою успішного функціонування та розвитку такої системи є наявність адекватної їй за складністю та самоорганізацією ВДГр-и як її органічної складової. У класичному полісі потрібний рівень такої адекватності так і не було досягнуто. ВДГр-а, що роздиралася між- та внутрішньокластерними (клановими, корпоративними), міжакторними та міжсубакторними суперечностями, не змогла розробити та реалізувати механізми їх вирішення та узгодження, а також визначення та імплементації загальносуспільних та синерго-суспільних інтересів. Прибічники цих інтересів чи хоча б представники селян, як більшості громадян поліса, не

отримали достатніх при цьому повноважень²⁰. Не вдалося виділити, сконцентрувати та використати Δ ЦнЦНДНхПр₁зс та Δ ЦнЦНДНхПр₁сс, а також відповідні об'єкти загальносуспільного та синерго-суспільного привласнення; потрібні власне інститути або "не побачили світ", або опинилися у фарватері власне інститутів, що відповідають *не* загальносуспільним та синерго-суспільним інтересам. У системі змішаного суспільно-індивідуального привласнення ВДГр-и домінуючі позиції зайняли не загальносуспільний та синерго-суспільний, а приватно-експлуататорський та владно-власницький компоненти. Звісно, не можна виключати наявність і певний ступінь реалізації загальносуспільних та синерго-суспільних інтересів, проте вона переважно *супроводжувала* домінуюче здійснення інших інтересів – приватних, особистих, кланових та кластерних.

Література

1. Илюшечкин В. П. (1990). Эксплуатация и собственность в сословно-классовых обществах (Опыт системно-структурного исследования). Москва: Наука. 436 с.
2. История Европы (1988). Т. 1. Древняя Европа. Москва: Наука. 704 с.
3. Сергеев В. С. (1963). История Древней Греции. Москва: Изд-во восточной литературы. 531 с.
4. Маркс К., Энгельс Ф. (1969). Сочинения. 2-е изд. Т. 46, ч. 1. Москва: Государственное издательство политической литературы.
5. Тарасевич В.Н. (2014). Общая теория ценности: реалии и перспективы. *Политическая экономия: прошлое, настоящее, будущее*: монография / под ред. В.М. Гейца, В.Н. Тарасевича. Киев: ЦУЛ. 1056 с.

Надходження до редакції 17 листопада 2023 року

Прорецензовано 27 листопада 2023 року

Підписано до друку 15 грудня 2023 року

References

1. Ilyushechkin, V. P. (1990). Exploitation and property in estate-class societies (Experience of systemic and structural research). Moscow: Science [in Russian].
2. Ancient Europe (1988). In *History of Europe*, vol. 1. Moscow: Science [in Russian].
3. Sergeev, V. S. (1963). History of ancient Greece. Moscow: Publishing House of Oriental Literature [in Russian].
4. Marx, K., Engels, F. (1969). Works. 2nd ed. Vol. 46, part 1. Moscow: Gosudarstvennoe izdatelstvo politicheskoy literatury [in Russian].
5. Tarasevych, V. M. (2014). General theory of value: realities and prospects. Political economy: past, present, future: monograph [in Russian].

Received on November 17, 2023

Reviewed November 27, 2023

Signed before printing December 15, 2023

²⁰ Не секрет, що навіть за умов владного домінування демократичної партії (коаліції) корінні соціально-економічні інтереси кластера селян не домінували над інтересами кластерів аристократів, неродовитих багатіїв, ремісників і торговців.